

РОЗДІЛ 4 **ІСТОРИЧНІ НАРАТИВИ ТА ОБРАЗИ** **СТЕПАНА БАНДЕРИ І БАНДЕРІВЦІВ** **У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ** **2014–2025 РОКІВ**

Степан Бандера як впливова історична особистість та покоління бандерівців сформувалися завдяки реалізації одного з найуспішніших українських суспільних проєктів ХХ ст. – ОУН, основними цілями якого були відновлення незалежності й усвідомлення народом необхідності власної держави, відсутність якої стала основною причиною поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Однак постає С. Бандери та бандерівців і надалі залишаються міфологізованими. На Сході України, не кажучи вже про Росію, Ізраїль, Німеччину, Польщу, бандерівців та Провідника ОУН знають лише як фанатичних терористів, які застосовували будь-які методи для досягнення політичних цілей. Їхні постаті повернулися в незалежну Україну в 1991 р., опинившись в епіцентрі боротьби, як успішний символ українського визвольного руху, їх неодноразово використовують у політичному протистоянні й виборчих кампаніях різні партії й рухи з метою розширення/об'єднання власної електоральної бази. Оцінка діяльності бандерівців і С. Бандери – свідчення зрілості України як держави, яка, вибудовуючи власну систему цінностей, сама вирішує, яких героїв їй шанувати і яке майбутнє їй творити.

Сьогодні С. Бандера викликає шквал діаметрально протилежних емоцій. Власне адекватного розуміння й емоцій забагато, а от об'єктивного фактажу від перевірених джерел, сумлінного аналізу контексту тодішніх подій, дискусії та висновків бракує. Видані від 1950-х років й донині дослідження, книжки переважно присвячені історії націоналістичного руху і її ідеології загалом. Залежно від кон'юнктури ринку (Україна, Росія, Польща, Ізраїль, Німеччина, Чехія) та світоглядно-політичних позицій авторів, він та бандерівці постають у ракурсі від національних героїв до воєнно-кримінальних злочинців. У політиці національної пам'яті вказаних держав образ С. Бандери є дещо міфологізований і демонізований, Провідника ОУН звинувачують у здійсненні різних злочинів. Історія українського визвольного руху фокусується на ОУН(б), а її діяльність асоціюється винятково з

постаттю С. Бандери. Під час російсько-української війни українці та їхня держава з 2014 р. поступово звільнилися від системоутворюючого геополітичного впливу Росії, її ідеологічно-світоглядних матриць і стереотипів. Подолання цих штампів в інформаційно-психологічних операціях Росії в українському та світовому інформаційному просторі ускладнює боротьбу України на просторах глобалізованого світу. Трансформації історичної свідомості й національної пам'яті у цій війні є ключовими етапами розвитку суспільства – образи минулого допомагають формувати сучасність під впливом багатьох політичних, економічних і культурних чинників. На сучасному етапі образ С. Бандери і бандерівців у свідомості українців асоціюється винятково з визвольним рухом ОУН-УПА, є символом боротьби проти російського імперіалізму, героїзму й жертвності, волі до перемоги і незламності духу. За певним збігом обставин постать С. Бандери й образи бандерівців стали об'єктом і певним полем жорстоких, безперервних битв та ще довгий час залишатимуться домінуючими світоглядними феноменами виміру російсько-української війни (Грицак, Зайцев, 2023; Теміров, 2019, с. 305–317; Потапенко, 2011, с. 264–270; Грицик, Бабюк, 2014, с. 9–18).

Бандеризація України – головна загроза для Росії. Таку сентенцію можна почути від кремлівського режиму, очолюваного Владіміром Путіним (Владимир Путин), і його пропагандистської машини останні понад 20 років. Хто ж такий С. Бандера та бандерівці і якою загрозою вони є для «другої армії світу», щоб через них 24 лютого 2022 р. почати тотальну війну (т. зв. СВО) та проводити міфічну «денацифікацію/демлітаризацію» київського «фашистського режиму» та «нацистських формувань»? У бібліотеках тимчасово окупованих територій областей одразу починали вилучати українські історичні та художні твори, а також підручники з історії України. Російські окупанти мають перелік заборонених тем і прізвищ: Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, Чорновіл, Стус, історія українських Майданів, АТО/ООС, визвольних змагань тощо. У цій війні путінський режим намагається «остаточно розв'язати українське питання», попередньо «історично обґрунтувавши» свої претензії в кращих традиціях нацистсько-сталінської пропаганди. Геноцид над мирними містами й селами, масова українофобія російського суспільства найкраще ілюструють наміри рашистських окупантів. Російсько-українську війну від лютого 2014 р. сміливо можна назвати запізнілою чи відкладеною війною, передумови якої чітко

проглядалися і у 1993 р., і у 2003 р. Фактично українці продовжують свою понад столітню війну за незалежність від Російської імперії. Ворог і окупанти залишилися, їхні цілі та методологія зводяться до тотального винищення державності та основ буття української нації. Аналізуючи дії російської окупаційної армії та адміністрації на тимчасово окупованих територіях за 11 років, можна констатувати, що цю стратегію Росія намагається завершити і таки винищити українство (Романишин, Черевичний, Остапчук, 2023, с. 8–17).

Формування української незалежності та державності з 1991 р. і політика національної пам'яті характеризувалися парадоксальною гібридною двозначністю політичного ландшафту й системи, які опрацювали колишні комуністи та націонал-демократи. Фактично український політичний соціум у 1990–2000-х роках опинився у важкому стані постколоніалізму, тоталітаризму й геноцидного синдрому. Такий стан плюс «ядерне роззброєння (пограбування)» створили у перспективі амбівалентне сприйняття України на всіх рівнях: інституційно-правовому, воєнному, економічному, соціокультурному тощо. Тотальне затягування України у виключну зону і сферу інтересів РФ, збереження при владі комуністичної номенклатури та культурно-ментального простору давали Росії вести щодо України вдалі інформаційно-гібридні війни із застосуванням поняття «держави, що не відбулася» (failed state, несостоявшееся государство). І сьогодні РФ використовує ці слабкі точки у своїй латентній окупаційній політиці. Радянські міфи про «братні народи» чи путінський «єдиний народ», захист православ'я – концепції російської історичної пропаганди, які обґрунтовують агресію проти України, нав'язують власний світогляд і заперечують право вибору українців. Кремлівський режим використовує ці наративи, щоб утвердити стереотипи про те, що РФ має законні, історично обґрунтовані права на території і землі України, які свого часу були «подарунками». Формуючи таку «історичну правду», російська ідеологічно-пропагандистська машина представляє світовій громадськості те, що Україна завжди була частиною їхньої держави, українці не є окремою нацією, не мають власної культури, а є складовою великої «руської» (Романишин, Черевичний, Остапчук, 2023, с. 9, 53, 68–69).

Із початком комуністичної «перебудови» й утвердженням незалежності багато членів ОУН(б), які повернулися із в'язниць і заслання, активно долучилися до державотворчих процесів і від-

родили свої структури під керівництвом Зеновія Красівського та готувалися проти РФ до екзистенційної війни за незалежність. Згодом три еміграційні гілки ОУН відроджували в Україні свої фасадні структури у формі громадських організацій чи політичних партій, які очолили їхні лідери Микола Плав'юк і Слава Стецько. Націоналісти бачили вихід на тому етапі у вихованні та накопиченні «національної енергії», що зможе бути спрямована на здобуття УССД. На сьогодні ОУН(б) – незареєстрована загальноосвітня організація закритого орденського типу, яка прагне розвивати національну державу і наповнити її націоналістичним змістом. Бандерівці діяли через такі основні фасадні структури: Братство ветеранів ОУН-УПА (голови: Михайло Зеленчук (1991–2012), Богдан Борович (з 2012 р.)); Конгрес українських націоналістів (голови: Слава Стецько (1992–2002), Степан Брацюнь (з 2010 р.)); Тризуб ім. С. Бандери (командири: Василь Іванишин (1993–1996), Дмитро Ярош (1996–1999, 2005–2010), Євген Філь (1999–2005), Андрій Стемпіцький (2010–2016)); Молодіжний націоналістичний конгрес (голови: Віктор Рог (2001–2003), Олег Медуниця (2003–2007), Ярослав Ільяш (2007–2011), Сергій Кузан (2011–2015)); Ліга українських жінок (голова Дарія Гусяк (1995–2004)); Спілка української молоді; Центр національного відродження; газета «Шлях Перемоги»; журнал «Визвольний шлях» (Патриляк, 2010; Посівнич, 2025, с. 171).

Як минула, так і сучасна діяльність українських націоналістів базується на вкрай обмежених ресурсах і кадрах. Закладання світоглядного фундаменту для підготовки майбутнього членства з юнацтва – запорука успіху, адже кращі виховують кращих. Уміння застосування Проводом націоналістів передусім передбачає розуміння кожного свого місця у цьому процесі і знаходження самих себе в націотворенні. Лише тоді відбуваються якісні зміни та функціонує як поняття «універсальний націоналіст», відповідно до вироблених алгоритмів і затверджених програм, концепцій. Ефективність ОУН базувалася на виявленні й залученні пасіонарного ресурсу нації та на подальшій матеріалізації ідеології українського націоналізму в суспільно-політичних і державотворчих процесах. Цей феномен базувався на підготованих і вихованих кадрах, їх готовності присвятити власне життя «суспільного монаха» ідеалістичному служінню національній справі. Ці завдання універсальні, тому у вирішальні чи критичні моменти потрібно мати такі ресурси опертя, щоб Українська держава та нація процвітали. Аналізуючи

успішність С. Бандери та бандерівців, доцільно зазначити, що їхня місія, мегаметра УССД, стратегія, тактика національно-визвольної боротьби визначалися ієрархією національних пріоритетів (Посівнич, 2025, с. 172).

Одним із найважливіших їх фронтів завжди було ідеологічно-пропагандистське протистояння, відповідно вся діяльність була спрямована насамперед на зміну свідомості українського суспільства, виховання його на прикладах героїзму та самопосягати, збереження пам'яті про визвольну боротьбу, реабілітацію ОУН і УПА, створення «універсального солдата», який діяв автономно, не чекаючи наказів зверху. У 1990–2010-х роках націоналісти застосовували концепції опертя на власні сили і тактики малих справ – копіткою повсякденної підготовчої праці майбутньої війни, усвідомлюючи, що боротьба ця буде жорсткою і принесе з собою численні втрати. Аналізуючи українську історію, вони прагнули зосередити фізичні й моральні сили для здобуття незалежності та подальшого її захисту від зовнішніх ворогів, передусім РФ. Маловивчена сторінка їхньої діяльності – вплив на молодіжні та громадські організації у процесі виховання молоді, яка в майбутній війні повинна мати вирішальне слово. Проведення кожного року в умовах незалежності десятків різних патріотичних і військово-спортивних таборів для молоді з вихованням національного світогляду, патріотизму, громадянської позиції, готовності захищати Батьківщину, пропагування спадщини визвольної боротьби ОУН-УПА дали очікувані результати (Посівнич, 2025, с. 169–171).

У контексті сучасних подій в Україні: Майдану і Революції Гідності, окупації РФ Кримського півострова та ведення нею прихованої (гібридної) війни в окремих районах Донецької і Луганської областей протягом 2014–2021 рр., повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., відвідуваність сторінок в інтернеті про С. Бандеру різко зросла. Провідник ОУН став одним із найвідоміших українців у світі та символом націоналістичного спротиву, який із допомогою Заходу мав на меті розвалити СРСР, а сьогодні знищити РФ. Зокрема, відвідуваність його сторінки в російській Вікіпедії виросла до мільйона осіб. Назагал російські медіа констатували, що в Україні до влади прийшли «бандерівці» і майже одразу ж 520 тис. переглядів сторінки про те, хто ж такий С. Бандера, було зафіксовано саме в україномовній Вікіпедії. За даними Google Trends – сервісу, який аналізує пошукові запити користувачів у всьому світі, за кількістю

запитів ідеолог українського націоналістичного руху обійшов легендарного революціонера Ернесто Че Гевару (Ernesto Guevara). Значний інтерес особа С. Бандери викликала у Молдові, Білорусі та Казахстані, а також в англійській, німецькій, чеській та інших версіях. Пропаганда свого домоглася і кращого піару придумати не можна було. Та навіть мертвий Провідник ОУН чи його символи декому так заважають, що вандали систематично зважаються руйнувати, обливати й розмальовувати фарбою (17.08.2014 р., 10.07.2016 р., 7.03.2021 р.) його могилу в Мюнхені та пошкоджувати пам'ятники в Україні. Неодноразово організовувалися диверсії проти Музеїв Бандери та шахедні атаки.

З іншого боку, медійна присутність С. Бандери різко зростає з різними фазами загострення «холодної» чи «гарячої війни» з боку РФ. Так, наприклад: рішення Київської міської ради від 7 липня 2016 р. про перейменування проспекту Московський на Степана Бандери; пісня «Батько наш Бандера, Україна мати, ми за неї будем воювати» восени 2021 р. у соціальних мережах і в просторі інтернету побила усі немислимі рекорди; велика грошова нагорода за голову Степана Бандери від 16 березня 2022 р. під час боїв за Київ від очільника Чечні Рамзана Кадірова (Рамзан Кадыров) тощо підігривають чималий інтерес до особи Провідника ОУН та ще більше сакралізують і міфологізують його образ. Масове вживання російськими медіа у негативному значенні слів «бандерлог», «бандерізований», «бендеровец», «бандьоровщина», «бандерофіл» як ворога в українському варіанті можна вважати синонімом до патріот. Оперуючи цими визначеннями, російські медіа та штатні пропагандисти переконують своїх громадян і демократичний світ у тому, що в Україні влада представляє не більшість народу, а лише його малу частину. Образ С. Бандери використовують для дегуманізації ворога та формування «тваринного» образу українців і України, її окремих політиків, політичних сил чи регіонів. Експлуатуючи назву «бандерівці», вони локалізують її для визначення ненависного, вкрай ворожого угруповання до Росії українців, які загрожують всім російськомовним. Тому ця історична складова ще буде ставати багаторазово предметом політтехнологічних маніпуляцій з метою «міфологізації, розвінчувань, демонізації, маргіналізацій» тощо.

Як наслідок вищенаведених причинно-наслідкових подій, в аналітичному звіті «Історична пам'ять» Київського міжнародного інституту соціології, де представлено результати опитування

українців за січень 2023 р. щодо сприйняття історії та увявлення про історичні постаті, події можна простежити, що до С. Бандери позитивне ставлення висловили 83 %, негативне – 11 %, не визначилися – 5 %, а 1 % не знає такого. Певним тектонічним поступом стало позитивне ставлення до Провідника ОУН, яке дуже стрімко зросло серед російськомовних (насамперед у Центрі і на Сході України), молодих та освічених українців. Уперше з 1991 р. його постать стала національним об'єднуючим чинником, не суперечливим, який став загальнонаціональним лідером (Історична пам'ять, 2023). Український досвід націотворення та переформатування етнічної спільноти в політичну націю з новою національною ідентичністю під час російсько-української війни змушує змінювати колективну й індивідуальну історичну пам'ять. Врешті російська агресія та повномасштабне вторгнення, війна зумовлюють єдину та чітку реакцію – тотальний спротив.

Зазначу, що в Україні пам'ять С. Бандери увічнюють завдяки громадським ініціативам, надають йому звання почесного громадянина міста, називають його іменем вулиці, провулки й проспекти. Станом на початок 2023 р. тільки в містах налічується понад 510 назв, завдяки громадськості і без державного фінансування побудовано 44 пам'ятники та створено 5 музеїв. Прізвище Бандери стало етносимволом національної ідентичності й асоціюється з боротьбою за державну незалежність проти окупантів, передусім російських, і сучасними їх проявами рашизму/неоколоніалізму (Теміров, 2018, с. 193–203). Недаремно цілі етапи національно-визвольної боротьби окупанти пов'язували з його провідниками, називаючи українців за їхніми іменами – мазепинцями, петлюрівцями, бандерівцями. Тому знищення саме цих людей, причому повне – як фізичне, так і морально-політичне – було головним завданням окупантів у придушенні цього руху. Тому в умовах війни, у якій дуже активно використовуються інформаційно-психологічні операції, що мають на меті висвітлювати, маніпулювати та фальсифікувати реальність й створювати хибну картинку подій, російська пропаганда представляє бандерівців («бендеровец», «бендера») та найменше усіх цим іменем українців, які говорять рідною мовою та готові протистояти Москві. Слова «Бандера», «бандерівці», «ОУН», «УПА» у російській пропагандистській лексиці стали найгіршими лайливими означеннями. Степану Бандері особисто висувають морально-етичну, юридичну і політичну відповідальність за «злочини українських

націоналістів/фашистів» (наприклад, єврейські погроми літа 1941 р. та підтримку Голокосту; «геноцид/етнічну чистку» поляків на Волині 1943 р.; вчинення масового насильства над українцями).

Також усіх націоналістів «рускоязычних українців» іменують і позначають таким феноменом, як «російськомовні бандери». Путінський режим категорично не сприймав такого сценарію, що «русскіє» в Україні підтримають і підуть за «бандерівською ідеологією». Саме зневажливе накидання тавра «бандерівця» російськомовному населенню, яке виступило за незалежність, за розрахунками Кремля, мало викликати зворотні рефлексії, а відтак підтримати «новоросію та рускою весну» із квітами та поваленням «бандерівської хунти». Згідно з опитуваннями, на початковому етапі російсько-української війни для більшості російськомовних респондентів (29 %) постать С. Бандери є позитивною, не погоджуються з цим 20 % опитаних. Домінування негативної оцінки діяльності Провідника ОУН над позитивною спостерігається тільки серед мешканців південних областей; 30 % опитаних в Одеській та Миколаївській областях оцінюють його діяльність скоріше негативно, позитивно лише 20 %, а 9 % взагалі не знали, хто він такий. Назагал негативно про роль С. Бандери у становленні української державності відгукнулися 11 % опитаних, 19 % зазначили, що ставляться до його діяльності як позитивно, так і негативно, приблизно 18 % не змогли відповісти на це запитання. Згідно з опитуванням, позитивно діяльність Провідника ОУН оцінюють громадяни усіх вікових категорій, незалежно від рівня освіти чи матеріального становища. Однак молодші українці, а також ті респонденти, які мають вищий рівень освіти, заможніші, прихильніші в своїх оцінках його діяльності, ніж люди старшого віку й ті, які мають середню освіту та незможні (Результати соціологічного опитування, 2022).

Демонізуючим наративом і маніпулятивними твердженнями є інформація про етнічну чистку бандерівцями із Західної України усіх російськомовних на тимчасово окупованих територіях Криму, Луганської, Донецької областей. Такі твердження застосовують російські пропагандисти для дискредитації української влади, дестабілізації ситуації та розгортання антиукраїнської дезінформаційної кампанії. Саме захист російськомовного населення від «бандерофашистів» був основною причиною для проведення СВО. Цей наратив використовується для дискредитації України та поглиблення конфліктності у суспільстві, а невдоволених російськомовних

українців таким станом речей закликають поповнювати свої ряди. Саме ці пропагандистські кліше про утиски «бандерівцями, неонацистами» російської нацменшини використовувалися для зміцнення російського окупаційного режиму на Півдні та Сході України, обвинувачення української влади у спробах відродження нацизму. Маніпулюючи світовою громадською думкою та проводячи інформаційно-пропагандистське забезпечення спецоперації, РФ використовує образи «українських нацистів/фашистів» для зменшення підтримки України в країнах Заходу і збільшення патріотизму та мілітаризму серед своїх громадян і військових. Це дає змогу РФ продовжувати виправдовувати війну та проводити мобілізацію свого населення під приводом самозахисту від «укрофашистів» (Романишин, Черевичний, Остапчук, 2023, с. 11, 15, 23, 34, 39, 54, 67). У такому контексті на сучасному етапі російсько-української війни ворожа пропаганда творить основний образ Степана Бандери і бандерівців, як нацистів і колаборантів Адольфа Гітлера (Adolf Hitler) в Україні. Вони докладають значних зусиль у спробах «виколупати» з будь-яких творів або дій С. Бандери чи осіб, які належали до ОУН, УПА і симпатизували націоналізму, зерна антисемітизму, фашизму, расизму, геноцидів, тероризму, етнічних чисток, ксенофобії, пропонуючи такий образ Провідника ОУН і націоналістичного руху, зображуючи його у винятково чорних тонах та акцентуючи на його «злочинній сутності й діяльності». Особливо наголошується на винищенні євреїв, геноциді поляків, вбивствах нелояльних українців і насильстві заради насильства. Вони не визнають право націоналістичного руху на статус визвольного чи антиколоніального, а відтак всю масштабну і багатовимірну боротьбу вважають тероризмом, етнічними чистками й геноцидами.

Доцільно зауважити, що міфи про С. Бандеру і бандерівців у масовій свідомості радянських/російських громадян закріплювалися завдяки художній літературі, а унаочнювалися в художніх фільмах. У цих сферах масово показували сцени жорстоких страт чекістів, прикордонників і місцевих патріотів «бандерівськими фашистами», а керівників ОУН і командирів УПА зображували «бандитами з великої дороги», бородачами зі звірячим обличчям. Типовим було зображення націоналістів абсолютно несвідомими своєї справи, а то й узагалі неписьменними, неспроможними прочитати постанови радянського уряду про свою амністію. Наголошували також на постійних репресіях всередині ОУН і УПА,

на жорстокості та залякуваннях рядових членів спеціально підготовленими «головорізами» з СБ ОУН. Хрестоматійною рисою було зображення С. Бандери і бандерівців винятково з німецькою зброєю й нацистською атрибутикою. Зрозуміло, чому за 80 років промовання свідомості ставлення до українського визвольного руху, окрім Західної України, де він успішно діяв, стало упереджено-викривленим (Ковалевич, 2012, с. 252).

Іншим таким же явищем є «жидобендеровци» – узагальнений образ євреїв, «альянс менори з тризубом, або із зіркою Давида», які активно виступають за захист і суверенітет України, були на Майдані та воюють у складі ЗСУ. Вживання цього означення з початку 2000-х років було спробою російської пропаганди шляхом переносу подій минулого (до того були жидомазепинці) посягти шовінізм, расовий і національний екстремізм як основний елемент інформаційно-гібридної війни. Яскравим підтвердженням для російського агітпропу цього терміна стала активна підтримка єврейськими колами й організаціями України й окремими представниками бізнесу патріотично-націоналістичних рухів. Найбільш показовим і медійним проявом цього явища стала діяльність у 2014 р. Ігоря Коломойського, Генадія Корбана та Бориса Філатова щодо фінансування ДУК ПС, УДА. В одному зі своїх інтерв'ю для громадськості І. Коломойський з'являвся публічно в майці з написом «Жидобандерівець». Справжнім медійним вибухом стала поява в складі УДА під командуванням Дмитра Яроша єврейської роти та відкриття на її базі «бандерівської синагоги» (На базі Єврейської роти, 2016).

Образ Провідника ОУН і бандерівців став справжнім брендом та явищем масової культури з різними мистецькими творами (пісні, вірші, відеоролики, меми, торгові марки). Українське суспільство має колосальний запит на захист і героїв, які його здатні виконати. Тому закономірно звертається до минулого та найяскравіших історичних прикладів, зокрема антиросійського спротиву та боротьби. Однак сподівання частини українського суспільства, сформульовані в сентенції «Бандера прийде, порядок наведе» та в назві «Бандерштат», – репрезентація «за склом» особи, а не дії. Парадоксальним є те, що українські політики і громадські діячі проголошують бандерівські гасла, але не дотримуються їх. Бандеризація, на думку автора, та й, мабуть, у розумінні кремлівського режиму з В. Путіним як очільником, полягає у тому, щоб діяти і думати в інтересах

України. На жаль, в українському варіанті трактування Степана Бандери іде за старим радянським зразком: під Владіміром Леніним (Владимир Ленин) розуміємо партію, а під партією – Владіміра Леніна. Бути символом українського визвольного руху за життя і відчувати відповідальність за свої вчинки було найвищим тягарем для С. Бандери. У масовій свідомості Провідник ОУН і бандерівці – тотожні, тому останнім часом у медіа РФ можна спостерігати певне замовчування згадок, щоб не вести «прихованої пропаганди українського націоналізму».

У сучасній ситуації варто погодитися з висновками професора Володимира Кулика з 2014 р., який обстоював потребу збереження Степана Бандери як символу паралельно до визнання суперечливих і непривабливих фактів із його біографії та з історії руху, ідеологом і прапором якого він був. У ситуації наростання постійної російської загрози в Україні відкидати «визнаний символ боротьби проти окупанта означає послабити український рух; за умов дискредитації й девальвації гнівного слова, Шевченка та Стуса мало – потрібні Бандера й Шухевич» (Кулик, 2010, с. 380–387). Можна спостерігати, як діаметрально протилежні лідери і політичні сили в Україні та РФ регулярно намагаються суб'єктивно використовувати ці образи у війні, підсилюючи та легітимізуючи свій статус. У Росії специфічне ідеологічне опрацювання та накачування громадської думки експлуатується на обґрунтуванні державного патріотизму, який має формувати і підтримувати постійну готовність своїх громадян самостійно мобілізуватися на захист «сакральних цінностей русского міра» та «деди васвалі». Мета таких антибандерівських наративів – переконати, що вони захищають власний народ, культуру та віру від агресивних дій України і демократичних західних держав. У цьому ж дезінформаційному ключі РФ створює і використовує образи Великої Вітчизняної війни як продовження СВО в Україні, щоб наголосити на власній легітимності у цій війні. Путінський режим прагне, використовуючи наратив про велику перемогу СРСР над нацистською Німеччиною та актуалізуючи «історичну пам'ять» щодо війни з Україною і представляючи київську владу як «нацистських окупантів/західних колаборантів», подати свою агресію та насильницькі дії в СВО як крайню необхідність у боротьбі з «фашистами, націоналістами». Як першочергове завдання для пропагандистської машини на першому етапі СВО було запущено наративи про те, що російська армія не воює з регулярними частинами ЗСУ, а лише з

праворадикальними націоналістичними угрупованнями, які сповідують бандерівську ідеологію. Через медіа Україну позиціонують як державу, де владу захопила «київська хунта, націоналісти та фашисти» (Романишин, Черевичний, Остапчук, 2023, с. 10, 23, 57, 59).

Із початком російсько-української війни від 23 лютого 2014 р. можна простежити різкі зміни щодо вживання імені С. Бандери/бандерівців і прикметника бандерівський тотожними із синонімами «націоналіст, захисник, патріот» та відривання його від суто західноукраїнського діапазону. Своєрідним феноменом є вживання націоналістичних гасел для назв страв, різних напоїв, кондитерських виробів, патріотичних організацій і топонімів. У рекламі виробники акцентують увагу на тому, що їхні товари мають націоналістичні назви й призначені підіймати бойовий дух українців. Пересічні українці, волонтери, добровольці та вояки ЗСУ відчують нагальну потребу гуртуватися навколо національних символів та осіб/організацій, що їх втілюють. Також бачимо залучення й повне домінування бандерівської символіки, лексики і гасел (Десять заповідей українського націоналіста, Молитва українського націоналіста, Марш українських націоналістів «Зродились ми великої години») у суспільно-політичних процесах і вітаннях.

Своєрідним культурно-психологічним феноменом, який впливає на хід російсько-української війни, можна вважати бандерофобію в РФ. Їхня національна свідомість має чіткий поділ на «свій/чужий» і специфічну мораль поведінки, невизнання усіх, хто має власну думку й проти них чинив чи чинить опір її військам і має історично законні права на самозахист і оборону. Логічними є висновки публіциста Ігоря Лосева, що: «Для російської свідомості той, хто був проти “священної держави”, як вона визначена в останньому варіанті гімну Російської Федерації, не може бути виправданим, хоч би якими мотивами він керувався, хоч які б об’єктивні обставини свідчили на його користь. Зрештою, визнати історичну справедливість українського національно-визвольного руху 40–50-х років на західних землях означає необхідність (логічну й моральну) засудити самих себе. І тут постає питання про російську вину. Відомо, як тяжко розв’язувала питання національної вини німецька свідомість по Другій світовій війні. Вона його розв’язала, внаслідок чого німецька земля більше не є джерелом агресії» (Лосев, 2014). Тому повномасштабне вторгнення Росії має передусім не так геополітичний вимір, як екзистенційний, адже без повністю контрольованої

України не може існувати «русскій мір» та без українців розвиватися їхня держава-імперія. Таким чином путінський режим представляє своє СВО, як відповідь на дії України, усіяко маскуючи діяльність і реальні мотиви війни.

На фронті з'явилися різні спецмашини «бандеромобілі», коктейль Молотова переназвали у «бандерівський узвар чи бандерівське смузі», почали виготовляти сухий бандерівський борщ чи пляцок/пиріг, енергетичні батончики «бойовий батончик бандерівський», з'явилися прислів'я «нам треба діяти розумно, або по-бандерівськи», заснували бандерівський схрон. Цінності, ідеологія С. Бандери/бандерівців спрямована пробуджувати й утверджувати національний характер, надихати на перемогу, сприяти патріотизму та формувати національну гордість, матеріалізувати ідеологію українського націоналізму в формуванні форми і змісту Сил оборони України.

Окремим елементом і символом війни для українців став бандерівський червоно-чорний прапор, який українські солдати й офіцери Сил оборони України використовують як акцент на національно-визвольній боротьбі за незалежність та саме існування нації. Поряд із державним прапором він масово використовувався в Революції Гідності як символ протесту та особливо став актуальним, модернізованим у контексті російсько-української війни від лютого 2022 р. Для більшості добровольців і волонтерів він символізує опір та боротьбу, революційні зміни, рух вперед тощо та став загальнонаціональним символом. Багато є прикладів під час бойових дій, коли на синьо-жовтий стяг потрапляє кров, він змінює забарвлення та стає червоно-чорним. У різних середовищах, зокрема військових, багато було ініціатив червоно-чорний прапор зробити прапором ЗСУ.

Значну еволюцію пройшов Гімн українських націоналістів «Зродились ми великої години» (автор слів – Олесь Бабій, автор музики – ймовірно Омелян Нижанківський). Він став найкращим зразком трансформації і адаптації націоналістичної музики до умов російсько-української війни. Окрім того, 24 серпня 2018 р. він офіційно став маршем українського війська та був презентований на параді до Дня Незалежності України. Олег Скрипка додав до маршу елементи з «Молитви українського націоналіста» (автор – Осип Мащак) між другою та третьою строфою. Популяризація цього маршу з 2014 р., часте його виконання засвідчують міцний зв'язок між заявленими намірами, виконавцями, локаціями і об'єктами та їх мотивацією

виконати саме цей марш. Гімн «Зродились ми великої години» під час повномасштабного російського вторгнення став сакралізованим атрибутом українського опору за волю і незалежність.

Інший бандерівський символ – гасло «Слава Україні!» «Героям Слава!» – також набуло масової популярності під час Революції Гідності та вперше було офіційно використано як державне вітання 24 серпня 2018 р. на церемонії параду на честь 27-річчя незалежності України та 100-річчя відродження української державності. Це привітання та червоно-чорний організаційний прапор було затверджено на Другому Великому зборі ОУН в 1941 р. у Кракові, де було обрано С. Бандеру Провідником. Згодом, 4 жовтня 2018 р. Верховна Рада на законодавчому рівні затвердила це вітання (Мороз, 2012, с. 78–80; Відомості Верховної Ради, 2018, с. 357). Є багато прикладів (найбільш медійний – страта Олександра Мацієвського) розстрілів українських полонених, які демонстративно завершували свій земний шлях гаслом «Слава Україні!». Так само бачимо картину, що під час майже 70 офіційних обмінів понад 6 000 військовополонених, опинившись на волі і рідній землі, колишні в'язні вигукують гасло «Слава Україні!» «Героям Слава!» й інші патріотичні вітання. Показовим також є останній бій двох 16-річних бердянських підлітків-партизан 24 червня 2023 р. та останні слова Тіграна Оганнісяна (Տիգրան Հոփսինյան): «Все, це смерть, пацани. Прощайте. Слава Україні!» та відповідь його товариша Микити Ханганова: «Героям Слава!» (Філоненко, Чиколова, 2023). Варто відзначити, що російська інформаційна пропаганда інтерпретує це вітання як винятково «фашистське» та повністю калькує оцінку деяких сучасних подій теоретичними напрацюваннями 1940–1980-х років відносно С. Бандери, українського націоналізму, діяльності сучасних націоналістичних організації, партій.

Українські націоналістичні партії, середовища й організації досить багаточисельні та не структуровані в єдиний блок. Визначальною ідентифікацією стають світогляд, гасла та символіка, за якими можна їх зарахувати до націоналістичного табору. Бачимо в різних підрозділах Сил оборони чимало назв та історичних аналогій, вшанування національно-визвольної боротьби ХХ ст. Основна частина добровольців наголошують на своїй тяглоті збройної боротьби проти Росії та підтриманні своєї естафети від УСС, ДА УНР, УГА, Карпатської Січі, УПА, дисидентського руху. Історичні наративи про С. Бандеру і бандерівців періоду незалежності

є системоутворючими для сучасного правого руху з домінуючою державоцентричністю «Україна понад усе» та стали символами власної ідентичності. Українські націоналісти стали базою розгортання потужного добровольчого і волонтерського руху, без яких неможливо уявити сьгоднішні Сили оборони України. Відсутність націоналістичного елементу в російсько-українській війні дала б зовсім інший результат, а також під час формування армії та за внутрішньої ситуації в Україні створювала б набагато гірші для нас сценарії. Тотальне домінування і спрямованість державоцентричних орієнтирів у правих середовищах дає змогу уникати деструктивних явищ і відвертої анархії в суспільно-політичних процесах. Класичний український націоналізм відіграє і якісно відрізняється в цьому сенсі через послідовну й передбачувану ідеологію цементування нації та держави. Український феномен й авторитет ОУН і УПА в історії, їх напрацювання національного стандарту стали певним запобіжником для українських правих, у порівнянні з їхніми західними аналогами, які стали надзвичайно легко піддаватися на медійні провокації, маніпуляції російських спецслужб і їхніх агентів впливу.

Місія бандерівських середовищ зосереджена в ідеологічній та інформаційній ділянці. Відновлено концепцію АБН у формі сучасного АБН та Фонду оборони України, націоналісти мають визначальні впливи на прийняття рішень в Світовому конгресі українців, який представляє інтереси понад 25 млн українців у діаспорі в 80 країнах. Через них проводиться активна інформаційна кампанія, що доносить світові правду про Україну й українців, та обстоюються їхні права жертви у війні та лобіювання надання допомоги, передусім військової.

Отже, є певний феномен, коли історія визвольної боротьби стає масовою культурою, торговими брендами, червоно-чорні прапори, гімн і вітання ОУН: «Слава Україні!» «Слава Героям!» набули офіційного державного визнання. Постає С. Бандери, образи бандерівців під час російсько-української війни якнайкраще підходять до реактуалізації досвіду їхньої боротьби, переформатування історичної пам'яті нації та трансформації її символів щодо загроз і стратегічних завдань, що виринають перед суспільством за тих чи тих геополітичних чи соціогуманітарних викликів. Тому постає С. Бандери та бандерівців потрібно виводити з біло-чорних тіней, забронзовіння й подавати їх погляди, вчинки та умови прийняття

тих чи тих рішень у контексті історичних реалій, а не сучасних світоглядних позицій і цінностей. Спроби оцінити їх діяльність свідчать про зрілість українців, їхнє прагнення у вибудові власної системи цінностей самим вирішувати, яких героїв шанувати і яке майбутнє вибирати. Для українців, які її пропагують та відстоюють державність зі зброєю в руках в сучасних умовах російсько-української війни з 2014 р., бандерівці та Провідник ОУН залишаються найяскравішими символами національно-визвольної боротьби за незалежність у ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Відомості Верховної Ради (ВВР). Київ, 2018. № 44, ст. 356. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2578-19#n6>

Грицак, Я., Зайцев, О. (2023). *Степан Бандера в історії та історичній пам'яті.* <https://uamoderna.com/history/stepan-bandera-v-istorii-ta-istorychniy-pamiaty/>

Грицик, К., Бабюк, Л. (2014). Проблеми рецепції постаті Степана Бандери в сучасному українському соціокультурному просторі. *Acta studiosa historica, 4*, 9–18.

Історична пам'ять. Результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Аналітичний звіт. (2023). https://www.kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt-UA_fin.pdf

Ковалевич, Т. (2012). Формування радянською пропагандою негативного образу українського націоналіста. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи). Львів, 249–253.

Кулик, В. (2010). Неунікний Бандера. В Т. С. Амар, І. Балинський, Я. Грицак (упоряд.). *Страсті за Бандерою: статті та есеї.* Київ, 380–387.

Лосєв, І. (2014). Явище «бандерофобії» в російській свідомості. *Націоналістичний портал.* <https://ukrnationalism.com/publications/546-yavyshe-banderofobii-v-rosiiskii-svidomosti.html>

Мороз, В. (упоряд.). (2012). *Літопис УПА. Нова серія* (Т. 21: Ярослав Старух. Документи і матеріали). Київ; Торонто.

На базі Єврейської роти Української добровольчої Армії відкрилася синагога. (2016). <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2085449-na-bazi-evrejskoi-roti-ukrainskoi-dobrovolcoi-armii-vidkrilasa-sinagoga.html>

Патриляк, І. К. (2010). Організація Українських Націоналістів. В В. А. Смолій (гол. редкол.), *Енциклопедія історії України* (Т. 7: Мі–О). Київ: Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=Orhanizatsiia_ukrainskykh

Посівнич, М. (2025). Організація Українських Націоналістів: між минулим і майбутнім. В П. Іванишин (ред.), *Націософія Василя Іванишина: сенси і контексти: колективна монографія*. Тернопіль: Крила.

Потапенко, Я. (2011). Рецепція постаті Степана Бандери в сучасній Україні. *Наукові записки з української історії: збірник наукових статей*, 26, 264–270.

Результати соціологічного опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва із соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 р. (2022). <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu>

Романишин, А. М., Черевичний, С. В., Остапчук, О. П. (упоряд.). (2023). *100 брехливих російських наративів про російсько українську війну. Збірник інформаційно-аналітичних матеріалів*. Київ.

Теміров, Б. (2018). Постать Степана Бандери у пам'яттєвому дискурсі. *Історичні і політологічні дослідження*, 1(62), 193–203.

Теміров, Б. (2019). Ключові стереотипи сприйняття постаті Степана Бандери. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*, 2/44. Дрогобич, 305–317.

Філоненко, Е., Чикулова, Н. (2023). *Другі роковини загибелі Тіграна Оганнісяна та Микити Ханганова з Бердянська: чи просувається справа про їхнє вбивство*. <https://suspilne.media/zaporizhzhia/1050609-drugi-rokovini-zagibeli-tigrana-ogannisana-ta-mikiti-hanganova-z-berdanska-ci-prosuvaetsa-sprava-pro-ihne-vbivstvo/>

Микола ПОСІВНИЧ